

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАДИМА ГЕТЬМАНА
Навчально-науковий інститут
«Юридичний інститут КНЕУ ім. В. Гетьмана»
Кафедра публічного та міжнародного права**

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА «МІЖНАРОДНЕ ПРАВО»

галузь знань	29 Міжнародні відносини
спеціальність	293 Міжнародне право

Форма навчання: очна (денна)

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА
на тему

**ДОКТРИНА МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ ТА
ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ**

здобувача Гаврилюка Андрія Миколайовича

(підпис)

Науковий керівник: к.ю.н., професор Голубєва Вікторія Олегівна

(підпис)

**Робота допущена до захисту перед Екзаменаційною
комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)
Завідувач кафедри публічного та міжнародного права
д.ю.н., професор Кузьменко О. В.**

(підпис)

Київ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОКТРИН МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА В ЄС ТА ЙОГО КРАЇНАХ-ЧЛЕНАХ	7
1.1. Історія становлення теоретико-правових основ регулювання приватно-правових відносин з іноземним елементом в країнах Європи	7
1.2. Загальна характеристика провідних (класичних) доктринальних підходів в міжнародному приватному праві західно- і центрально-європейських країн кінця XVIII – початку XX ст.	15
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ДОКТРИНИ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ	19
2.1. Етапи становлення та особливості формування основ регулювання приватно-правових відносин з іноземним елементом на території України (X ст. - до 90-х рр. XX ст.)	19
2.2. Особливості доктринальних підходів міжнародного приватного права в Україні в період незалежності (кінець XX ст. – до тепер)	26
РОЗДІЛ 3. КОМПАРАТИВНИЙ ПІДХІД ДО СУЧАСНИХ ДОКТРИН МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ	29
3.1. Спільні риси та відмінності сучасних доктрин міжнародного приватного права в Україні та Європейському Союзі	29
3.2. Тенденції доктринального розвитку міжнародного приватного права в Європейському Союзі для України в контексті євроінтеграційних процесів	32
ВИСНОВКИ	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	45

ВСТУП

Актуальність теми. Україна як держава визначила незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, що означає невідворотню інтеграція з Європейським Союзом відповідно до положень Конституції України [1]. Незважаючи на повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України 24 лютого 2022 року, в державі відбуваються значні євроінтеграційні процеси, такі як: – отримання статусу кандидата в Європейський Союз [2]; – адаптація національного законодавства до вимог і стандартів ЄС; – та виконання умов завершення євроінтеграції, які були визначені у Висновку Комісії Європейського Союзу щодо заявки України на членство в Європейському Союзі [3].

Євроінтеграційні процеси в Україні зумовлюють необхідність та актуальність дослідження теоретично-правових засад формування доктрин міжнародного приватного права в Європейському Союзі та його країнах-членах.

Крім того, глобалізаційні процеси, які відбуваються у світі, впливають також на розвиток тенденцій та підходів вітчизняної та європейської доктрини міжнародного приватного права, які потребують дослідження для розвитку вітчизняної доктрини міжнародного приватного права, які в свою чергу, є основою для оновлення законодавства, що стосується міжнародного приватного права й регулює відповідні приватні (цивільні) правовідносини з іноземним елементом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розробку питань міжнародного приватного права здійснили такі зарубіжні вчені, як П'єр де Беллеперш, Йоганн Фабер, Бартолус де Саксоферрато, Бальд де Убальді, М. І. Брун, Ульрік Хубер, Пол і Джон Воет, Ніколя Еверхард, Пітера Пек, Йоганнеса Санде, Ніколя Бургунд, Пауль Крістіаніус, Петер Стокманнс, Крістіан Роденбург та інші, які були безпосередньо згадані у цій бакалаврській роботі.

Значний вклад в доктрину міжнародного приватного права зробили вітчизняні науковці, серед них, зокрема: П. М. Богаєвський, О. О. Ейхельман, С. С. Дністрянський, К. О. Неволін, Н. К. Реннекамп, В. А. Незабитовський, П. Є.

Казанський, В.П. Даневський, О.М. Гончаренко, А.С. Довгерт, Г.С. Фединяк, Л.С. Фединяк, І.В. Мироненко, О.В. Руденко, Т. А. Гречка тощо.

Мета і завдання дослідження. Мета бакалаврської дипломної роботи полягає в дослідженні та порівнянні теоретично-правових засад та сучасних тенденцій розвитку доктрини міжнародного приватного права та підходів до регулювання приватно-парових відносин з іноземним елементом в Європейському Союзі та Україні, визначити можливі напрями спільного доктринального розвитку з огляду на євроінтеграцію України.

Для досягнення поставленої мети передбачено постановку, формулювання і розв'язання наступних наукових і практичних **завдань**:

- визначити історію становлення теоретико-правових основ регулювання приватно-правових відносин з іноземним елементом в країнах Європи;
- охарактеризувати провідні (класичні) доктринальні підходи в міжнародному приватному праві західно- і центрально-європейських країн кінця XVIII – початку XX ст.;
- визначити етапи становлення та особливості формування основ регулювання приватно-правових відносин з іноземним елементом на території України (X ст. - до 90-х рр. XX ст.);
- детально охарактеризувати доктринальні підходи міжнародного приватного права в Україні в період незалежності (кінець XX ст. – до тепер);
- визначити спільні риси та відмінності сучасних доктрин міжнародного приватного права в Україні та Європейському Союзі;
- визначити тенденції доктринального розвитку міжнародного приватного права в Європейському Союзі для України в контексті євроінтеграційних процесів.

Об'єктом дослідження є доктрини міжнародного приватного права, з огляду тенденцій їх формування, особливостей сучасного стану та напрямів розвитку в Європейському Союзі, країнах-члена та Україні.

Предмет дослідження це положення правової доктрини (доктринальних джерел) міжнародного приватного права в Україні, Європейському Союзі та окремих його країнах-членах, а також їх відбиття в міжнародних і національних нормативно-правових актах, що регулюють приватно-правові відносини ускладнені іноземним елементом.

Методи дослідження. Теоретико-методологічна основа бакалаврської дипломної роботи базується на загальнонаукових та спеціально-наукових методах, зокрема під час написання бакалаврської дипломної роботи були використані: діалектичний метод, формально-логічний метод, порівняльний, логічний, що дозволили дослідити історію розвитку доктрини в Україні та Європейському Союзі; визначити основні підходи та концепції доктрини міжнародного приватного права в Україні та Європейському Союзі. Крім того, в роботі були використані аналітичний і синтез системний (структурний і функціональний) методи, які забезпечили можливість охарактеризувати порівняти доктринальні підходи міжнародного приватного права в Україні та Європейському Союзі, визначити основні тенденції розвитку доктрини міжнародного приватного права в Україні та Європейському Союзі.

Теоретична, методична та практична значущість отриманих результатів. Дослідження має комплексне значення, як для практики, так і для теоретико-методичної сфери. Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути корисними у процесі уніфікації й гармонізації міжнародного приватного права як галузі права; адаптації норм національного законодавства до вимог і стандартів європейського законодавства.

Універсальне теоретико-методичне значення роботи полягає у визначенні теоретично-правових засад формування доктрин міжнародного приватного права в ЄС та його країнах-членах, етапи формування та основні доктринальні підходи з метою покращення норм національного законодавства, що стосується міжнародного приватного права.

Інформаційна база дослідження. Статистичну і фактологічну основу дослідження складають праці вітчизняних й зарубіжних вчених, законодавство України, Європейське законодавство, міжнародні договори, тощо.

Структура роботи. Бакалаврська робота складається із вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків, а також списку використаних джерел (39 найменувань). Повний обсяг роботи становить 49 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОКТРИН МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА В ЄС ТА ЙОГО КРАЇНАХ- ЧЛЕНАХ

1.1 Історія становлення теоретико-правових основ регулювання приватно-правових відносин з іноземним елементом в країнах Європи

Першоджерелом міжнародного приватного права західноєвропейських держав є римське право. Правовий порядок сучасних західноєвропейських держав є результатом багатовікового історичного процесу, що супроводжується взаємопроникненням культури різних народів, що населяли Західну Європу. При всьому різноманітті та своїх принципових відмінностях ці правові порядки мають спільне коріння – римське право, кодифіковане Юстиніаном в середині VI століття н.е. й канонічних витоків європейського приватного права (Школа глосаторів). Феномен сприйняття Західної Європи компіляцією римського права та канонічного права Юстиніана історики права називають його «рецепцією римського права». Початок «рецепції римського права» традиційно визначають до XII століття «першого століття європейського Відродження», коли почали виникати юридичні школи та університети, які почали вивчати, систематизувати і науково опрацьовувати римське і канонічне право як предмет права.

Однією з перших доктрин міжнародно-приватного права була «теорія статутів», яка існувала у науці міжнародного-приватного права майже до кінця XIII століття. Протягом 500 років «теорія статутів» була єдиною доктриною міжнародного приватного права, яку можна вважати однією з перших спроб наукового формулювання та систематизації основ міжнародного приватного права. Перші уявлення про шляхи вирішення колізійних норм були прийняті бельгійськими та голландськими юристами з Італії та Франції. Протягом XII – XIV століть багато голландських студентів навчалися в італійських і французьких університетах, повертаючи на батьківщину вивчали як «додаток» римського права, «теорію статутів», яка була сформульована в працях П'єра де Беллеперша, Йоганна Фабера, Бартолуса де Саксофerrато і Бальді де Убальді [4].

В історії засновниками цієї теорії вважають представників школи постглосаторів. Зокрема в працях постглосаторів було розкрито «теорію статутів». Базуючись на статутарній доктрині, статут розглядають як окрему норму, а не як прийнято у сучасній науці зведення норм права (наприклад, Цивільний Кодекс Франції).

Прихильником цієї теорії був Бартоло де Сассоферрато (1313-1357 pp.), який стверджував, що основним положенням слід розглядати не правовідносини між особами, а саме норму права, яка існує в окремій площині. Вченим було запропоновано встановити диференціацію статутів за видами та визначити окремий колізійний принцип для статуту. Відповідно до диференціації, яка була запропонована вченим, усі статuti поділялися на наступні види: (1) *statuta personalia* – статuti, які стосуються осіб та регламентували правовий статус осіб, які володіли доміцилієм (від лат. *domicilium*), де діяв відповідний статут; (2) *statuta realia* – статuti, які стосуються речей та визначають правовий статус на нерухоме майно, розташоване у конкретній місцевості (в свою чергу, рухоме майно розглядалося як таке, що «закріплене (йде) за власником та нього поширюється дія статутів території, на якій знаходиться власник»; і (3) змішані статuti – *statuta mixta*, які регулювали форми договору та його правові наслідки [5, с. 29].

Бальд (Бальді де Убальді, 1327-1400 pp.), учень Бартола, який продовжував праці та теорію свого вчителя, чітко окреслив три колізійні принципи. Для визначення природи статуту (персонального чи реального), що часто поставало питання під час відносин спадкування, вчений застосовував персональний закон, тлумачивши його як закон місця перебування. Також, цілісність спадкування повністю залежить від особистого закону, зокрема будь-яке майно «повинно бути розділене за домашнім звичаєм померлого, відповідно до загального права країни» [4, с. 78].

Для регулювання питань переходу прав на нерухомі речі вчений пропонував застосовувати закон місцезнаходження речі, в свою чергу для договорів – закон місця укладення договору. Вчений займався не тільки дослідженням наукових питань та розвитком теорії свого вчителя, але й проводив практичну діяльність,

зокрема надавав консультації з прикладних питань міжнародного приватного права [5, с. 63].

У Франції розвивалася своя «*французька статутна школа*» міжнародного приватного права. У XVI століття французькі провінції зберігали значну автономію і мали власні кутюми (закони або звичаї), що породжували колізії між ними і виникнення наукових розробок з колізійних питань. Тому французька доктрина розвивалася на основі міжрегіональних конфліктів, а не міжнародних. На думку М. І. Бруна, «сутність теорії статутів можна передати в декількох словах: 1) якщо закон про речі, то закон є реальним або територіальним, тобто діє тільки на її території; 2) якщо закон про осіб, то він особистий або екстериторіальний «супроводжує людину за кордоном», що означає він діє і за межами його території. У такому вигляді це вчення було виражене в творах Д'Аржантре.

Д'Аржантре виділяє три типи статутів (кутюмів) в залежності від їх об'єкта: 1) *нерухомі*, що стосуються нерухомості; 2) *особисті*, що стосуються стану особистості, в тому числі номер рухомого майна; 3) *змішані*, в той же час застосовуються до осіб та нерухомості. Об'єкт визначає застосовний принцип колізійного права та сферу дії статуту: реальний статут визначається *lex rei sitae*, він завжди територіальний; персональний статут визначається *lex domicilii*, він поширюється не лише на власній території, але і за її межами; змішаний статут за своєю дією не відрізняється від реального, тому завжди є територіальним [5, с. 67].

Оскільки більшість законів стосуються і осіб, і речей одночасно, в кінцевому підсумку головний принцип дії кутюмов стає територіальним. Д'Аржантре вважається засновником територіальної школи міжнародного приватного права.

Найбільш значний внесок Дюмулена в науку міжнародного приватного права стало його «вчення про автономію волі» щодо договірних зобов'язань – *lex voluntatis*. При вирішенні колізійного питання волі слід віддавати перевагу сторонам, які можуть обрати певне право. Відзначимо, що «вчення про автономію волі» не була прийнята практикою до другої половини XIX століття. Таким чином, «*французька теорія статутів*» обґрунтували два основних принципи формування колізійних норм: територіальність (реальні статuti) і екстериторіальність (особисті

статути), змішані статuti тяжіють до того чи іншого принципу. Французькі дослідники продовжували розвивати теорію статутів і в наступні періоди. «Французька статутна теорія» відображена в Кодексі Наполеона 1804 року і зберігся в його нинішній версії.

В науковій доктрині також виділяють *«голландську теорію статутів»*, яка відома також як «доктрина міжнародної співдружності». Її головними представниками і прихильниками були Ульрік Хубер і Пол і Джон Воет. Однак, більшість експертів з міжнародно-приватного права, які писали в XIX столітті, згадують не голландську, а бельгійсько-голландську теорію колізійного права. Це уточнення досить точне, оскільки класична голландська доктрина була остаточно сформульована в кінці другої половини XVII століття [7].

Голландське вчення сформувалося на основі теорії бельгійського реалізму, яка зародилася в кінці XVI століття в рамках теорії статутів. Також, потрібно мати на увазі, що терміни «голландсько-бельгійські» і «бельгійські» досить відносні, які були засновані на історії окремого регіону в XVI столітті, так як в той час сучасних Бельгії та Голландії не існувало, можна було говорити тільки про одну з провінцій Нідерландів. Початок теорії бельгійського реалізму було покладено в роботах авторів XVI століття, бельгійця Ніколя Еверхарда і голландця Пітера Пека. Теорія отримала своє неперевершене вираження завдяки роботам голландського автора першої третини XVII століття Йоганнеса Санде. Ці вчені були попередниками Ніколя Бургунд, Пауля Крістіаніуса, Петера Стокманнса і Крістіана Роденбурга, чії праці стали основою для вивчення класичного голландського вчення Ульріка Хубера і Павла і Джона Воета [8].

Бельгійська теорія реалізму сформувалася в рамках доктрини колізійного права протягом XVI століття, і яка отримала законодавчий статус у Вічному едикті, указі ерцгерцогів Альберта та Ізабелли в 1611 році. Найсильніші колізії завжди виникали в питаннях спадкового права, а законодавчий партикуляризм посилював конфлікт між особистим статусом спадкодавця і статусом місця знаходження майна, якщо успадковане майно знаходилося в різних провінціях [9].

Також слід зазначити, що голландська школа притримувалася принципу територіальності, дія якого було пом'якшено «теорією співдружності» («community theory»). Доктрина співдружності є правовим принципом, який передбачає, що юрисдикція визнає і втілює в життя судові постанови та рішення, винесені в інших юрисдикціях, «якщо це не порушує її політику» [10].

Якщо розглядати голландську школу та її вклад в розвиток міжнародного приватного права, то неодмінно потрібно згадати про Ніколаса Еверхарда, який став першим голландським юристом, чиє ім'я увійшло в історію «теорії статутів». Його погляди на правила вирішення конфлікту користувалися популярністю і авторитетом серед сучасників, молодший модерніст і відомий науковець Пітер Пек посилався у своїх працях на практика з питань спільної власності подружжя. Відомий французький вчений Шарль Дюмулен, говорячи про проблеми законів, що застосовуються до військової власності, також часто цитував Еверхарда.

«Topica de locis legalibus» та «Consilia sive Responsa» є основними дослідженнями, що порушують тему колізій правових звичаїв; обидві тези мали великий успіх і включали багато положень про колізійне право. Колізії звичаїв щодо спільної власності подружжя розглядалися за «Topica de locis legalibus», в свою чергу колізії звичаїв щодо заповітів, угод (нормативні правила), спадкування регулювалися «Consilia sive Responsa». Однозначно визначити, що праця вченого були принципово новими, але вони дали повне уявлення про становлення теорії бельгійського реалізму на початку XVI століття [11]. Аналіз вченого колізійного права різних країн базувався на методі розрізнення, посилення та обмеження (*distinctiones, ampliaciones, limitationes*). Еверхард проаналізував міжлокальну колізію законів, що виникають у відносинах між різними голландськими провінціями. Головна проблема справжньої міжнародної правової колізії не охоплювала праці вченого, оскільки необхідність вирішення колізійних норм різних країн виникла лише в XVII столітті.

Аналізуючи питання колізій у провінційних звичаях, Еверхард дотримується концепцій, встановлених у XIV столітті, що всі статuti поділяються на дві групи залежно від предмета регулювання: особисті статuti, які визначають правовий

статус людей, і реальні статuti, які визначають правовий статус власності. Подібно до своїх сучасників у Франції (Жан Масуер, Бартоломеус Шасне, Андреас Тірако), Еверхард віддавав перевагу принципу абсолютної територіальності звичаїв. Питання про правовий стан власності не викликає у Еверхарда ніяких сумнівів і в зв'язку з цим він визнає, що існує тільки одне загальне походження: «*Statuta realia non egrediunt statuentis territorium*», яке означає: справжні статuti не поширюють свою дію за межі її території.

Всі права власності завжди підпорядковуються закону про їх місцезнаходження (*lex loci rei*), при цьому не має значення, чи є це проявом прав окремого майна, що існує на іншій території, або всією сукупністю майнових прав особи на підставі цього закону. При розгляді проблем спадкування Еверхард стверджував, що форма заповіту регулюється правом території, де було складено заповіт. У цьому сенсі його позиція відображає італійську доктрину. При цьому вчений строго дотримується територіального правила, адже будь-який статут в першу чергу складається для захисту інтересів спадкоємців і збереження майна в сім'ї [12].

Отже, не мало значення, чи був виданий закон, що забороняє подружжю залишати своє майно один одному. Якщо предметом статуту є нерухомість, досить, щоб його дія була строго територіальною і застосовувалася до всіх людей в межах території будь-якої провінції. Еверхард найбільш детально розглянув колізійне регулювання правових зобов'язань щодо договірних зобов'язань через те, що торговельні відносини між провінціями і торгівля з іноземними країнами були важливими питаннями для Нідерландів XVI століття.

Крім того, вчений зазначав, що передбачувані наслідки договору залежать від місця укладення, а непередбачені наслідки договору мають регулюватися законом місця виконання. Якщо місце виконання зазначено в договорі, то в разі порушення боржником завжди буде застосовуватися *lex loci solutionis*, а не *lex loci celebrati contractus*. Його дискурс про застосування закону місця виконання ґрунтується на наступному розрізненні: словосполучення *lex loci solutionis* може бути сприйнято неоднозначно, як безпристрасне твердження про те, де договір

повинен бути виконаний, або як заява про практичне виконання договору відповідно до мети сторін. У більшості випадків місцем оплати Еверхард визначає місце фактичного виконання договору. Для виплати процентів застосовується закон місця платежу. Боржник, який не здійснив виконання своїх зобов'язань, автоматично несе відповідальність, згідно із законом місця, де належить сплатити його борг. Це «особливе місце платежу», і «відсотки» мають там своє право, оскільки «відсотки є походженням» [12, с. 50].

Таким чином, Еверхард був одним з перших у літературі про колізійне право, хто висловив ідею, що «закон може мати інтерес», іншими словами, застосування іншого закону спрямоване на досягнення цілей цього закону, що, в свою чергу, відображає політику, що лежить в основі закону. У ХХ столітті ідея застосування найбільш «зацікавленого права» з'явилася в теорії «державного інтересу» Б. Каррі, головного ідеолога американської революції вибору права [13].

«Німецька школа» була сформульована бельгійськими і голландськими вченими в XVI столітті, також пропонують цінний внесок в «теорію статутів». У Німеччині, де інтерес до міжнародного приватного права виник в XVI столітті, «теорія статутів» також переважала до середини XIX століття. У своїй фундаментальній праці «Системи сучасного римського права» (1849 р.) Фрідріха Карл фон Савіньї повністю відкинув «теорію статутів» і запропонував новий методологічний підхід до пошуку застосовного права – вчений виходити не зі змісту норм права, а зі змісту правовідносини, тобто визначити «просторові межі панування правових норм над правовідносинами» [14].

Можемо виокремити дві основні складові вчення Савіньї: 1) у вирішенні будь-яких міжнародних проблем, у тому числі міжнародних правових колізій необхідно розглядати ширше ніж тільки інтереси окремих держав і виходити з інтересів та цілей «міжнародно-правового співтовариства», яке розвивається, «частково з спільності християнської культури європейських народів, а частково від реальної користі. Отже, застосування іноземного права не є «результатом доброзичливості або свавілля держави», а «наслідком своєрідного і прогресивного правового розвитку», «справжньої правової комунікації»; 2) кожні правовідносини

за своєю природою в просторі «тяжіє до певного місця», має центр ваги в певному правовому порядку. У законі і порядку, з якими принципово пов'язані правовідносини, існує «осілий спосіб життя або постійного місця правовідносин». Завдання праника знайти принцип зв'язку між правовідносинами і правопорядком [15].

Теорія статутів протягом XIX і частково XX століть була широко прийнята як основна наукова доктрина та істотно вплинула на розвиток законодавства міжнародного приватного права. Згадка про статuti, які стосуються осіб, майна та інших сфер, та використання закладеною ними термінології, стало основами для подальшого розвитку доктрини міжнародного приватного права.

Термін «міжнародне приватне право» з'явився лише в першій половині XIX століття. Термін був введений американським юристом, суддею Верховного суду США, Джозефом Сторі (Joseph Story) в його праці «Коментарі до колізійного права» (1834 р.) [16].

Таким чином, початок виникнення міжнародного приватного права як окремої доктрини було покладено в XVII столітті на території Італії. Так, засновниками доктрини міжнародного приватного права є італійські вчені Бартоль та Бальд, які аналізували та коментували римські закони, що стосувалися в більшості деліктів, законів та договорів. «Теорія статутів» стала основою для розвитку доктрини міжнародно-приватного права, яка в свою чергу є базою для виокремлення окремої галузі права «міжнародне приватне право», яка направлена на регулювання приватних відносин з іноземним елементом. Відмова від «теорії статутів» не відбувалася майже до XIX століття, але, незважаючи на це, майже відразу виникла школа «неостатутистів», погляди яких багато в чому базувалися на класичній теорії статутів.

1.2 Загальна характеристика провідних (класичних) доктринальних підходів в міжнародному приватному праві в європейських країнах кінця XVIII – початку XX ст.

У зарубіжних державах, як і в Україні, міжнародне приватне право регламентує майнові та немайнові відносини з іноземним елементом. Проте для цієї галузі характерними є певні тенденції та особливості, зумовлені історичним розвитком держав. Зокрема, Велика французька революція створила багатьом країнам необхідні умови для розвитку приватної ініціативи, капіталістичних відносин. Це виразилося, зокрема, в недоторканності необмеженої приватної власності, свободі договору. Створювалися правові умови регламентації міжнародних приватноправових відносин у цивільному й торговельному обігу.

З XIX століття починають розвиватися нові тенденції міжнародно-приватного права, наприклад, торгові товариства (юридичні особи, якщо використовувати сучасну юридичну термінологію) набувають розширеної правоздатності. XX століття також характеризується значними змінами деяких інститутів торговельного права. Так, наприклад, інститут банкрутства розвивається та набуває нових функцій, які направлені на збереження та відновлення функціонування та рентабельності підприємства. Крім того, відбуваються уніфікаційні процеси торговельного (комерційного) права не тільки на національному рівні, але й знаходять певне закріплення торговельних принципів в міжнародних договорах (угодах). Ці процеси направлені на інтеграцію господарств декількох країн в межах Європейського Союзу. Вказані ознаки були характерними для правових систем Європи.

Необхідно зазначити, що предмет міжнародного приватного права мав також свої особливості, зокрема французька концепція, яка суттєво вплинула на розвиток інших правових систем, зосереджувалася та приділяла особову увагу питанням правового статусу іноземців та громадянства. Французька доктрина охоплювала питання цивільної правосуб'єктності громадянина та іноземців; правила в'їзду та виїзду з країни, правила пресування по іноземній країні та частково правила

працевлаштування в іноземній країні. Представниками французької доктрини були А. Батіффоль, П. Саватьє, які досліджували вище перелічені питання. Крім того, французька доктрина охоплювала та розкривала питання колізій законів та міжнародного цивільного процесу.

Науковці країни Польщі, зокрема, В. Валашек, М. Сосняк, К. Пшибиловський стверджували, що міжнародно-приватне право повинно складатися виключно з норм міжнародного цивільного процесу та колізійних норм. Це твердження також підтримували такі угорські вчені (Л. Рецеї та І. Сассі) [17].

В свою чергу німецька доктрина, яка була, зокрема, представлена такими вченими, як Л. Раапе, Г. Кегель, базувалася на тому, що лише колізійні норми складають предмет міжнародно-приватного права. Німецькі вчені (М. Пош та Г. А. Любхен) визначали «колізійне право» як «право застосування права», як окрему правову категорію та матерію, яка має власні принципи та терміни. Бар, Нуссбаум вважали, що предмет міжнародно-цивільного права все ж таки ширший та включає також норми міжнародно-цивільного процесу [18].

Як зазначалося у попередньому розділі, міжнародно-приватне право бере свій початок з римських законів, які коментували Італійські вчені (Бальд і Бартоль). Однак, згодом доктрину було доповнено однією із найважливіших концепцій сучасного міжнародно-приватного права була теорія «автономії волі», яка означає, що сторони мають право самостійно обрати право та юрисдикцію, яке буде застосовуватися до їх правовідносин. Вчення про «автономію волі» було започатковано французьким вченим – Шарль Дюмулен, 1500-1566 рр., Франція, яке базувалося на тому, що сторони могли самостійно обрати звичаї, які будуть застосовуватися до їх договору. Питання безумовного застосування закону місцезнаходження щодо визначення правового статусу нерухомої речі досліджувалося також французьким вченим – Бертран д'Аржантре.

Також, необхідно виділити, що теорія про застосування територіального принципу та принципу «ввічливості» («comitas»), яка означала, що дія іноземних законів відбувається завдяки «міжнародній ввічливості» – прихильниками цього

наукового підходу можна назвати голландських вчених: Ульрік Губер, Павло Вут, Йоганнес Вут.

Одним із суперечливих наукових підходів, про які слід згадати, це твердження радянських вчених, які вважали, що міжнародне приватне право не повинно ділитися на приватне та публічне, однак зазначений поділ має існувати у будь-якій правовій системі *de facto*, навіть якщо він не знайшов своє закріплення *de jure*. Поняття «міжнародне-приватне право» зазнав неодноразової критики вчених, зокрема, американських вчених, проте наразі сучасна доктрина не запропонувала поняття, яке б відобразило сутність міжнародного-приватного права та задовольнило всіх. Наразі «міжнародне приватне право» у науковій доктрині визначають як окрему галузь права, яка регулює приватні (цивільні) відносини з іноземним елементом.

Також потрібно згадати, про такого вченого як Фрідріха-Карла фон Савіньї (Німеччина), який доповнив вчення Альберта Дайсі (1835-1922 рр., Англія), що стосувалася впливу місцезнаходження на правовідносини, які виникають між сторонами. Так, вчені зазначили, що кожне правовідношення можна пов'язати з конкретним місцезнаходженням. Паскуале Манчіні, голландський вчений, стверджував, що «власний» національний закон повинен слідувати за кожною особою, яка перебуває у межах іноземної держави. Надалі важливе місце у розвитку доктрини права займають праці Е. Бартена (Франція), Ф. Кана (Німеччина).

Проте, сучасна доктрина міжнародного приватного право продовжує розвиватися і зараз в Європі, наприклад, праці болгарського вченого Ж. Сталева про природу та функції міжнародного приватного права; угорського вченого, І. Сассі (Угорщина) [19], який досліджує питання колізійних норм у міжнародному приватному праві, питань міжнародного трудового права, міжнародного цивільного процесу; польського вченого, М. Сосняка праці щодо відповідальності у міжнародно-приватному праві; крім того, питання загальної частини продовжують досліджуватися, наприклад, вченим В. Кнаппа [17].

Отже, сучасна доктрина міжнародного приватного права Європи є необхідною для розвитку доктрини міжнародного приватного права не тільки на теренах Європи, але й України, оскільки сучасна доктрина міжнародного права України перебуває на стадії адаптації до вимог Європейського Союзу з метою євроінтеграції, а саме: отримання повноправного членства країни Європейського Союзу.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ДОКТРИНИ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

2.1. Етапи становлення та особливості формування основ регулювання приватно-правових відносин з іноземним елементом на території України (X ст. - до 90-х рр. XX ст.)

В багатьох європейських державах існує система колізійних й матеріальних норм права, які є предметом перегляду та оновлення, оскільки будь-яка правова система є динамічною, а не статичною, тобто потребує адаптування до вимог часу. Сучасне міжнародне приватне право зазнало стрімкого розвитку та вдосконалення після здобуття та проголошення Україною її незалежності в 1991 році. Стрімкий розвиток був обумовлений тим, що суб'єкти господарювання України почали здійснювати свою господарську та некомерційну діяльність на світовому ринку; також громадяни України почали активно подорожувати та їздити у закордонні відрядження; співпрацювати з іноземними компаніями та організаціями, що сприяло виникнення цивільних правовідносин з іноземним елементом. Україна як незалежна держава є учасником міжнародних правовідносин з іноземними міжнародними організаціями, компаніями, підприємствами, які мають, зокрема, на меті, залучення іноземних інвестицій, які необхідні Україні як державі, що зазнала та продовжує зазнавати людських та економічних втрат в результаті військової агресії зі сторони російської федерації. Правове врегулювання вище згаданих правовідносин належить саме міжнародному приватному праву [18].

Однак, перш ніж перейти до дослідження сучасного міжнародного приватного права, потрібно дослідити його етапи становлення, які беруть свій початок ще в період раннього середньовіччя. Першоджерелом міжнародного приватного права в Україні, як і в багатьох інших європейських країнах (Франція, Німеччина, Італія) є староримське право.

Староримське право не охоплювало систему колізійних норм, що є основою сучасного міжнародного приватного права. Колізійні норми вперше були закріплені в торговельних договорах, які були укладені князями Київської Русі, зокрема, договір між князем Олегом та греками в 911 році, крім того, згадка про колізійні норми також містилися у «Руській правді» (944 рік) при правлінні князя Ігоря та інших джерелах.

З кінця середніх віків відбувалося формування практики та доктрини про колізії, яка відома, як «теорія статутів», що досліджувалася німецькою, голландською, італійською, французькою та іншими школами, підходи цих шкіл було детально описано в попередньому розділі. Саме «теорія статутів» стала основою для розвитку та формування колізійного права, що з часом стало базою для нового вчення як міжнародне приватне право.

Джерелом міжнародного приватного права слід також віднести Купецькі кодекси поведінки, які згодом трансформувалися в правову систему *lex mercatoria* (від латинського «*merchant law*» (купецьке право)), що часто називають «торговцем законом», є сукупністю принципів комерційного права, що використовувалося купцями по всій Європі у середньовічний період. *Lex mercatoria* розвивалося подібно до англійського загального права як система звичаїв і найкращої ділової практики, яка здійснювалася через систему купецьких судів уздовж основних торгових шляхів [20].

Отже, *lex mercatoria* охоплює ділові принципи введення чесної торговельної діяльності, які були сформовані на звичаєвому праві, та включають, наприклад, принцип чесності, сумлінності, розумності, обов'язкового дотримання договорів (*pacta sunt servanda*) тощо [21].

Розвиток та формування міжнародного приватного права на території України в новітніх межах їх розпочався в останній чверті XIX століття. Територія України перебувала довгий час у складі інших країн – царської Росії, Австро-Угорщини, СРСР, що зумовило безпосередній вплив правових тенденцій цих країн на розвиток доктрини міжнародного приватного права саме в Україні.

Вчені виділяють наступні етапи розвитку та становлення міжнародного приватного права в Україні:

1) *початковий (перший) етап* (70-ті рр. XIX ст. – 1910-ті рр.), який ознаменувався формуванням та оприлюдненням перших праць з міжнародного приватного права (друкованих праць) на теренах України, попри факт того, що землі України на той час були поділені між Австро-Угорською та Російською імперією. Крім того, університети Києва, Львова, Харкова займалися дослідженнями, що стосувалися питань міжнародного приватного права; пізніше до цих навчальних закладів також доєдналися університети Чернівців та Одеси;

2) *другий етап* (1920-ті рр. – 1991 р.), який визначають як радянський етап, коли Україна була однією із соціалістичних республік у складі СРСР – цей етап характеризується уповільненням розвитку доктрини міжнародного приватного права в Україні, що було зумовлено безпосередньо ідеологією радянського союзу та монополізацією зовнішньої торгівлі в СРСР, що призводило до «консервації» торгівлі з іншими країнами та зупиняло розвиток міжнародного приватного права. Проте, попри кризу, доктрина міжнародного приватного права зазнала відновлення в останні десятиліття століття через наукові вчення та праці Київського Університету;

3) *сучасний етап*, який розпочинається з проголошення незалежності України та діє до тепер, який буде детально розглянутий та охарактеризований у наступному розділі [22].

Повертаючись до першого та другого етапів розвитку доктрини міжнародного приватного права, слід зазначити, що наукові дослідження відбувалися в надскладних умовах, а саме: Перша та Друга світові війни; революція 1917 року, жорстока ідеологія Радянського Союзу, реформи вищої освіти, яка була частиною післяреволюційної реорганізації, все це змушувало українців науковців емігрувати з територій України. Серед таких вчених є професори Київського університету – П.М. Богаєвський та О.О. Ейхельман; професор Львівського університету С.С. Дністрянський. Вище згадані вчені продовжували свою науково-викладацьку роботу в українсько-російські наукових центрах за кордоном.

Міжнародне приватне право як дисципліна також зазнавало утисків у дореволюційний період, оскільки окремого навчального предмета – міжнародне приватне право – не викладалося в університетах, які готували правників. Окремі питання міжнародного приватного права були включені до предмета таких дисциплін, які викладалися студентам юридичного факультету: «загальнонародне право» (сучасна назва – «міжнародне право»), енциклопедія законодавства (сучасна назва – «теорія права»). Праці 1840-1860-х років, зокрема: «Енциклопедія юриспруденції» (автор професор К.О. Неволін), «Нариси юридичної енциклопедії» (автор професор Н.К. Реннекамф), «Вчення публіцистів про міждержавну власність» (автор В.А. Незабитовський).

В період (1870-х років – 1910 рік) правники – міжнародники українських університетів в Києві, Харкові та Одесі продовжували розвивати питання міжнародного приватного права та виділення міжнародного приватного права як окремої доктрини; відділення її від цивільної доктрини та надалі формування окремої навчальної дисципліни міжнародного приватного права. [22].

Потрібно зазначити працю професора Харківського університету, А.М. Стоянов, який підготував працю «Нариси історії та догматики міжнародного права» (1875 р.). Одним із нарисів вищезгаданої праці, які був присвячений питанням міжнародного приватного права був нарис «Законодавча влада і юрисдикція держав. Випадки зіткнень між різними державами». Вчений розглядав міжнародне приватне право як частину міжнародного права, А.М. Стоянов вважав, що найскладнішим питанням у доктрині міжнародного права є колізії законів, що є по суті основною для виокремлення приватного міжнародного права. Вчений розумів міжнародне приватне право як систему правил, що направлені на врегулювання відносин окремих незалежних держав та вирішення колізій, які виникають між законами та звичаями окремих народів з метою введення міжнародної торгівлі. Науковець також досліджував західні праці та підходи щодо вирішення колізій законів, які виникають при регулювання майнових відносин з іноземним елементом, а саме предметом його дослідження наступні колізійні

правила: *lex loci rei sitae*, *lex loci domicilii*, *lex loci contractus*, *locus regit actum* та інші [22].

Система міжнародного приватного права була детально досліджена та охарактеризована професором Харківського університету В.П. Даневським (1852-1898 рр.) в працях «Нарис новітньої літератури з міжнародного права» (1876 р.), «Посібник з вивчення історії та системи міжнародного права» (1892 р.). Вчений вважав, що міжнародне приватне право складають не лише колізійні норми, але й матеріально-правові норми, В.П. Даневський розглядав систему правових норм міжнародного приватного права, яка знаходиться під захистом міжнародного права, і також може бути застосована до регулювання цивільних відносин у процесі міжнародного торговельного обігу. Науковець підтримував наукову кодифікацію міжнародного приватного права та вважав її легко реалізованою, оскільки міжнародне приватне право не має зв'язків з політичними інтересами окремої держави; цивільні засади є подібними за своїм змістом; міжнародне приватне право розглядається як частина національного законодавства. Крім того, вчений досліджував питання право-, дієздатності іноземців, сімейне право, міжнародний цивільний процес [22].

Особливу увагу необхідно приділити працям професора Київського Університету святого Володимира, О.О. Ейхельман, зокрема, таким працям: «Записка про міжнародні трактати й міжнародне приватне право» (1890 р.), «Введення в систему міжнародного права» (1889 р.), «Нариси з лекцій з міжнародного права» (1900 р.). О.О. Ейхельман не вважав поняття «міжнародне приватне право» достатньо вдалим, оскільки міжнародне приватне право не формує нового права, а тільки систематизує цивільні закони у просторі; також науковець виступав проти включення матеріально-правових норм та прав іноземців. Вчений мав свій підхід, у якому міжнародне приватне право не повинно бути відокремлено від міжнародного права, оскільки тоді потрібно виділяти такі розділи: міжнародне фінансове право, міжнародне поліцейське, міжнародне процесуальне право.

О.О. Ейхельман також відобразив у своїх працях аналіз застосування вчення про «колізії статутів» до міжнародних відносин, яка досліджувалася та розроблялася європейськими школами права. Вчений характеризував цивільно-правові системи як близькі, якщо вони відповідали принципам: *bona fides* та свобода особистості, що стало надалі основою розвитку та поширення застосування «теорії статутів» з її основними трьома правилами (статут *personale*, статут *reale*, статут *mixtum*).

Досліджуючи праці українських науковців, слід охарактеризувати наукову спадщину професора Одеського університету, П.Є. Казанський, зокрема його відомий підручник «Підручник міжнародного права, публічного і цивільного», у якій автор вперше розглядає міжнародне приватне право як самостійну складову у системі міжнародного права – вчений розглядає міжнародне цивільне право та міжнародне публічне право як складові міжнародного права в широкому сенсі.

Також вчений дотримувався позиції, що міжнародне приватне право охоплює колізійні норми та матеріальні норми, які у майбутньому не лише визначатимуть, яке право має застосовуватися до відповідних правовідносин, але й буде визначати правила регулювання. Вчений вважав, що національні суди жодної держави не мають право забороняти застосовувати іноземні закони, однак при цьому кожна держава має право на захист свого публічного правопорядку й громадяни не мають права ухилятися від виконання свого національного законодавства, користуючись законами іноземної держави – всі ці твердження були сформованими вченим та загальноприйнятими основами в колізіях законів. Можемо зазначити, що твердження вченого були важливими та далекоглядними для розвитку сучасної доктрини міжнародного приватного права.

Як зазначалося раніше у цьому пункті, деякі вчені-міжнародники були змушені емігрувати з території України, але продовжили працювати та досліджувати питання міжнародного приватного права, зокрема багато праць українських вчених було опубліковані в Подєбрадах, Софії, Відні, Празі та інших європейських містах у 20-30-х роках ХХ століття. Наприклад, «Причини до історії й теорії міждержавного приватного права» (1923 р.) та «Провідні думки в історії й

теорії міждержавного приватного права» (1923 р.), автором яких був професор С. С. Дністрянський – у цих працях досліджувалися наукові підходи до міжнародного приватного права, враховуючи правовий статус людини та її права [22].

Неодмінно слід згадати про праці професора Київського університету – О.О. Ейхельман, який надрукував такі праці: «Побутові підстави, правничий уклад й сучасний культурний поступ міжнародного права» (Подєбради, 1931 р.); «Промислове право» (Подєбради, 1926 р.), «Про кодифікацію міжнародного права» (Прага, 1934 р.) [23].

Праці вченого, який знаходився в еміграції в Софії, Петро Михайлович Богаєвський (1866–1929 рр.), випустив друком такі праці в Софії: «Міжнародне право. Лекції» (1925 р.), «Міжнародне право. Посібник до лекцій» (1923, болг. мов.) та інші праці. Отже, попри складні умови, українські вчені продовжували розвивати доктрину міжнародного права в Україні та робити свій внесок до доктрини міжнародного приватного права в цілому.

Окремі публікації, що стосувалися питань міжнародного приватного права, були надруковані на західних українських землях, зокрема мова йде про «Часопис правнича» (Львів) за 1894 і 1900 роки, який друкував інформацію щодо першого європейського конгресу з міжнародного приватного права у Гаазі та повідомлення про доповідь професора С.С. Дністрянського про приєднання Австрії до Бернського союзу з міжнародної охорони авторського права.

Отже, доктрину міжнародного приватного права в період Х ст. - до 90-х рр. ХХ ст. можна схарактеризувати як творчу та насичену плюралістичними думками українських вчених, які враховували підходи свої західних колег та розвивали їх, наприклад, «теорія статутів», яка була вдосконалена вченим О.О. Ейхельманом. Вчені мали достатньо різні позиції щодо визначення місця міжнародного приватного права у системі права. У своїх працях вчені використовували різні терміни як «міжнародне цивільне право», так і «міжнародне приватне право». Більшість з вищезазначених вчених дотримувався позиції, що колізійні норми є основою міжнародного приватного права, однак професор П.С. Казанський

включав, що уніфіковані матеріальні норми є також складовою міжнародного приватного права.

2.2. Особливості доктринальних підходів міжнародного приватного права в Україні в період незалежності (кінець XX ст. – до тепер)

Третім етапом становлення в історії доктрини міжнародного приватного права є сучасний етап, який починається з проголошення незалежності України в 1991 році, що характеризується, серед іншого, переходом до вільного ринку та ринкових економічних перетворень – що зумовило активний обіг товарів та послуг з іншими країнами. В результаті цих перетворень, Україна стала членом міжнародно-правового простору, де юридичні та фізичні особи є учасниками міжнародних приватних правовідносин. Україна як незалежна держава підписала та ратифікувала ряд міжнародних договорів; стала членом багатьох міжнародних організацій. На юридичних факультетах українських університетів почали викладати міжнародне приватне право як окрему дисципліну.

Щобільше, уряд оновив нормативну-правову базу щодо міжнародного приватного права, зокрема Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 року [24], що замінив норми міжнародного приватного права, які передбачалися у Цивільному кодексі Української РСР 1963 р. Для підготовки цього закону було використано досвід та доктринальні підходи інших країн (наприклад, США), зокрема із права США запозичили колізійну прив'язку – закон найтіснішого зв'язку з правовідношенням.

Наразі визначення та регулювання приватноправових відносин знайшло своє відображення в наступних законах та підзаконних нормативно-правових актах: Конституції України [25], Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [26], Законі України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [27], Законі України «Про громадянство України» [28], Консульському статуті України,

який було затверджено Указом Президента України від 2 квітня 1994 року [29] тощо. Крім того, певні норми права є закріплені в окремих розділах цивільних та сімейних кодексів.

На думку представників цивільної школи права, міжнародні договори є невід'ємною частиною міжнародного приватного права, а міжнародні дослідження підкреслюють провідну роль міжнародного договору серед усіх джерел міжнародного приватного права. Міжнародний договір України – це укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол).

Попри значний обсяг норм міжнародного приватного права України й численну доктринальну спадщину науковців та юристів-міжнародників нашої держави, яка охоплює різноманітні наукові й навчальні публікації сучасних науковців України, вітчизняна доктрина міжнародного приватного права все ще наразі має значну кількість питань та проблем, які потребують вирішення.

Наприклад, в науці міжнародного приватного права України остаточно не вирішено питання щодо самостійності міжнародного приватного права як галузі права або ж її приналежності до цивільної галузі права. Іншою проблема полягає у зверненні громадян України до іноземних правових систем задля того, щоб вирішувати спірні правовідносини, якщо на основі вітчизняного міжнародного приватного права не можливо вирішити правовідносини, оскільки врегулювання спірних питань належать до сфери міжнародного приватного права, що інколи унеможлиблює норми права публічного правопорядку, наприклад, міграційного, а саме: норми про в'їзд на територію України чи виїзд з її території.

З метою подолання юридичних колізій, які виникають у сучасних умовах введення бізнесу, міжнародної торгівлі та інших міжнародних приватних відносин, завдяки міжнародному приватному праву часто та активно використовуються принципи торговельного та біржового права Середньовіччя – міжнародні принципи УНІДРУА [30], що є сучасними принципами, які замінили концепції *lex*

mercatoria, та використовуються як основоположні сучасні звичаї введення бізнесу, торгової діяльності тощо.

Крім того, можемо поділити сучасний етап на два періоди: 1) з 1991 року до 2005 року як становлення оновленої нормативно-правової бази, що характеризується розширенням норм міжнародного приватного права; 2) після 2005 року як період наближення та адаптації норм міжнародного приватного права до нормативно-правової бази Європейського Союзу [31].

В наш час міжнародне приватне право розглядають як частину національного права, а його джерела складаються із законів, звичаїв і прецедентів. На початку свого існування міжнародне приватне право виникло як наднаціональне право з юридичною доктриною як його основне джерело. Джерела міжнародно-приватного права та його доктрина була створено на кілька століть раніше, ніж національне право, як рішення для регулювання приватноправових відносин з іноземним елементом. Сьогодні міжнародне-приватне право залишається однією з найбільш науково орієнтованих галузей права [32].

Таким чином, в умовах всесвітньої глобалізації та необхідності перманентного зближення країн, що активує виникнення міжнародних приватних відносин, які потребують чіткого регламентованого права – міжнародного приватного права, як галузі права, з метою надалі покращити якість нормотворчої діяльності в Україні та адаптації її до вимог Європейського Союзу. Україна вже має відповідну нормативну базу та сильну наукову доктрину, яка формує міжнародне приватне право.

РОЗДІЛ 3

КОМПАРАТИВНИЙ ПІДХІД ДО СУЧАСНИХ ДОКТРИН МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

3.1. Спільні риси та відмінності сучасних доктрин міжнародного приватного права в Україні та Європейському Союзі

Перш за все необхідно зазначити про спільність доктрини міжнародного приватного права України та Європейського Союзу, а саме: вітчизняні й зарубіжні вчені однаково зазначають, що міжнародне приватне право регулює майнові та немайнові відносини з іноземним елементом. Однак, слід звернути увагу на певні відмінності й особливості предмета міжнародного приватного права в окремих європейських країнах, які входять до складу Європейського Союзу, які були зумовлені історичним розвитком держав. Наприклад, Велика французька революція сприяла розвитку приватної ініціативи, що знайшло своє відображення, зокрема в принципах, як свобода договору, недоторканність приватної власності, *що також є характерними принципами для галузі міжнародного приватного права в Україні.*

Предмет міжнародного приватного права європейських країн мають свої особливості та відрізняються від національної концепції. Зокрема, вчені французької доктрини (А. Батіффоль, П. Саватьє), яка мала значний вплив на розвиток й формування інших європейських правових систем, регулює питання щодо правового статусу іноземних осіб, які охоплюють не тільки питання цивільної правосуб'єктності, а також вільне пересування (в'їзд та виїзд) іноземців на території іншої держави. Лише після застосування встановлених правил для пересування іноземців застосовуються питання колізії законів й правила міжнародного цивільного судочинства у разі виникнення спору.

В свою чергу, польські вчені (К Пшибиловський, М. Сосняк, В. Валашек) теж розглядають предмет міжнародного приватного права ширше та окрім колізійних норм включають до предмету міжнародного приватного права норми

міжнародного цивільного процесу. *В свою чергу, у вітчизняній доктрині норми міжнародного приватного права й міжнародного цивільного процесу розділяють й вважають, що міжнародний цивільний процес є окремою галуззю права через свій специфічний предмет.* Цей підхід також підтримують угорські вчені, зокрема І. Сассі, Л. Рецеї.

Якщо розглядати німецьку доктрину, яка представлена такими вченими як М. Пош, Л. Раапе, А. Любхен, Г. Кегель, то можемо стверджувати, що вона має подібне визначення предмету міжнародного приватного права з позицією вітчизняних вчених, зокрема, що предмет включає в себе колізійне право – «право застосування права». Колізійне право характеризується власною правовою природою, яка має свої загальні правові принципи й термінологію, що формують так звану загальну частину. Однак, в німецькій доктрині також існує позиція, яка була сформована вченими (Бар, Нуссбаум), що предмет міжнародного приватного права охоплює також питання, які стосуються міжнародного цивільного процесу.

Слід також зазначити про позицію болгарських вчених, зокрема І. Алтинов, В. Кутиков, разом з вченими Китаю стверджують, що колізійні й матеріально - правові норми є основою міжнародного приватного права.

Англо – американська доктрина має подібний підхід до визначення предмету міжнародного приватного права з французькою доктриною, а саме: врегулювання колізій й питання визначення підсудності відносять до предмету міжнародного приватного права.

Отже, враховуючи вищевикладене, у складі Європейського Союзу кожна країна – член має свої власні підходи та позиції до предмету міжнародного приватного права. Проте, певна подібність все ж таки притаманна для країн ЄС – більшість з них вважають, що саме норми колізійного права становлять основу міжнародного приватного права.

Повертаючись до розгляду вітчизняної доктрини, можемо погодитися з українськими вченими, що розвиток української доктрини бере свій початок з проголошенням незалежності, що зумовила процес кодифікації норм міжнародного приватного права в середині 1990-х років. Так, основні підходи й принципи

доктрини міжнародного приватного права, які були сформовані радянською доктриною, були переглянуті та оновлені відповідно до вимог сучасності, зокрема певні підходи й принципи колізійного вчення були оновлені за наступними напрямками: 1) переведення колізійного права на приватноправові засади; 2) надання більш гнучкості й визначеності нормами колізійного права; 3) запровадження принципу свободи вибору права у вітчизняному законодавстві; 4) встановлення одно-векторного (unilateral) способу, щоб вирішувати колізійні питання.

Отже, можемо зробити висновок, що вітчизняна кодифікація після проголошення незалежності, відбувалася на теоріях західно-європейських країн й деякі теорії та принципи були запозичені з правових системах європейських країн.

Так, наприклад, принцип «колізійної прив'язки» був доданий до доктрини, що зумовила повне оновлення норм права, які є основою сучасного законодавства міжнародного приватного права. Наразі, існуюче законодавство, що регулює міжнародні приватні відносини, характеризується високим рівнем гнучкості, диспозитивністю й правовою визначеністю. Під час сучасної кодифікації міжнародного приватного права в Україні було використано доктрина німецького вченого (Ф. Савіньє) щодо методу вибору права для врегулювання відносин з іноземним елементом, яка визначається наразі як «автономія волі». Також, українська доктрина відобразила в своїй кодифікації «матеріалізацію колізійного права», що є націлена на матеріальний результат знаходження рішення у конкретній справі – material justice) та відмовилася від одно-векторного (unilateral) підходу для вирішення колізійного питання.

В сучасній доктрині міжнародного приватного права існує позиція, що колізійні й матеріальні норми міжнародного приватного права мають бути повернуті та закріплені в структурі Цивільного Кодексу України як завершальна частина про міжнародне приватне право. Порівнюючи з кодифікаціями міжнародного приватного права в європейських країнах, слід зазначити, що у своїй переважній більшості, країни Європейського Союзу мають окремий кодифікаційний акт – закон про міжнародне приватне право. Отже, вважаємо, що

наразі не слід об'єднувати норми міжнародного приватного права, які наповнюють Закон України «Про міжнародне приватне право» з нормами Цивільного Кодексу України.

3.2. Тенденції доктринального розвитку міжнародного приватного права в Європейському Союзі для України в контексті євроінтеграційних процесів

Наразі одним із пріоритетних питань для подальшого розвитку доктрини міжнародного приватного права в Європейському Союзі є створення й використання єдиної термінології, що є також актуальним для міжнародного приватного права в Україні та безпосередньо вплине на розвиток української доктрини міжнародного приватного права. Використання різної термінології в доктрині міжнародного приватного права є обумовлена тим, що в ЄС існує наразі 23 офіційні мови. Звичайно виділяють мови, які є найбільш вживані – це англійська, французька й німецька. Однак, жодна з перелічених мов не може розглядатися як єдина уніфікована юридична мова Європейського Союзу. В практиці існує багато прикладів, коли для визначення одних і тих же понять в офіційних документах ЄС використовуються різні терміни. Наприклад, переклад різними європейськими мовами такого поняття як «когерентний», що згадується в французьких та німецьких документах як «coherent», а в англійській – переважно «consistent».

Так, формування єдиної уніфікованої юридичної мови й термінології залишається важливим завданням, що ставиться перед доктриною міжнародного приватного права як і в Європейському Союзі, так і в Україні.

Одним із вирішенням проблеми відсутності єдиної термінології можемо розглянути обрання однієї уніфікованої мови, наприклад, відновлення використання латинської термінології, зокрема, відродження використання термінів, які були закладені римським правом. Останні півтора століття визначають як занепад використання римського права в Європі. Сучасна інтерпретація та використання римського права вимагатиме покращення знання латинської мови,

яка потенційно може розглядатися як єдина уніфікована юридична мова в Європейському Союзі.

Дослідження щодо уніфікації термінів в нормативно-правових документах, яке було проведено О.В. Руденко, стосувалося класифікації 17 основних понять, які пов'язані з процесом уніфікації та поділені умовно на три групи: 1) власне поняття «уніфікація» й поняття, які в тій чи іншій мірі перетинаються з уніфікацією – це адаптація, апроксимація, асиміляція, гармонізація, консолідація, координація; 2) група понять, що опосередковано пов'язані з поняттям «уніфікація» (директива, регламент, імплементація, кодифікація, модернізація, симпліфікація, трансформація, уніформний); 3) поняття, які необхідно запровадити в доктрині, для відображення особливостей сучасного процесу уніфікації в доктрині ЄС (асимптота та амальгамація) [33].

На думку О.В. Руденко, в процесі дослідження науковці прийшли до висновку, що достатня широка кількість термінів, які необхідні для правильного тлумачення й визначення європейського міжнародного приватного права потребують оновлення [33]. Мова йде про такі терміни як, наприклад, «амальгамацію» й «асимптоту». Амальгамація – це «злиття двох чи кількох підприємств або банківських установ, що раніше були самостійними»; в свою чергу асимптота – це пряма, що не володіє жодною спільною точкою з певною кривою, яка необмежено наближається до цієї прямої» [33].

Принцип «асимптоти» застосовується до директив, а «амальгамація» до регламентів й міжнародних конвенцій, які були укладені в межах Європейського Союзу: у першому прикладі уніфікація міжнародного приватного права не призводить до повного злиття нормативного матеріалу; у другому випадку – навпаки, завжди веде до повного поглинання нормативного матеріалу. Таким чином, поняття «асимптота» та «амальгамація» дозволяють висвітлити точні ідеї або принципи, про які зазначають європейські законодавці, коли вони реалізують уніфікацію міжнародного приватного права.

Уніфікацію міжнародного приватного права можна визначити як процес створення єдиних норм міжнародного приватного права з метою забезпечення

однакової імплементації уніфікованих норм, який реалізується під час постійної взаємодії та узгодженості воľ сторін, які представляють держави-члени ЄС, які пов'язані окремою формою міжнародно-правового співробітництва, й направленні на гармонізацію правовідносин між фізичними та юридичними особами цих держав у конкретних сферах [33, с. 613].

Крім того, в науковій доктрині розглядають наступне визначення базового поняття: «*уніфікація міжнародного приватного права в ЄС*» – це процес правової реформи, яка, є заснована на принципах повного або часткового зближення (апроксимації) європейського приватного колізійного, конфліктного, матеріального та процесуального права, та орієнтується на інтернаціоналізацію або європеїзацію міжнародного приватного права в межах держав-членів ЄС [34].

Наступним напрямком для розвитку міжнародного приватного права в Європейському Союзі є необхідність проведення класифікації для проведення уніфікації міжнародного приватного права в ЄС, яка є необхідною через виявлену неоднорідність уніфікації міжнародного приватного права. О.В. Руденко у своїй статті виділяє певні критерії, які могли б стати основою для диференціації різновидів європейської міжнародно-правової уніфікації.

Першим критерієм – це диференціація правопорядків на супра-, інтер-, транс- та інтранаціональні, які характеризуються наступним чином [34]:

1) «*супранаціональний правопорядок*» – це європейський правопорядок в цілому;

2) «*інтернаціональний правопорядок*» – це міжнародний правопорядок, який формується в межах ЄС;

3) «*транснаціональний правопорядок*» – це правопорядок (*sui generis*), який локалізований у кордонах ЄС, тобто такий правопорядок, який часто визначають як «*soft law*» (м'яке право), «*lex mercatoria*» (ділові правила введення торговельних відносин) тощо;

4) «*інтранаціональний правопорядок*» – національні правопорядки держав-членів ЄС.

Згідно за критерієм правопорядків можемо виділити супра-, інтер-, транста інтрауніфікацію в міжнародному приватному праві. Наступним критерієм визначають – обсяг охоплювальних правопорядків. Якщо брати за основу цей критерій необхідно здійснювати ідентифікацію уніфікації в ЄС та в межах ЄС. Враховучи вищевикладене, уніфікація в ЄС охоплює супрауніфікацію та інтеруніфікацію, а в межах ЄС – поряд з супрауніфікацію та інтеруніфікацію окреслює також й трансуніфікацію та інтрауніфікацію.

За законодавчою ініціативою є так званим третім критерієм, на основі якого розглядають та визначають уніфікацію у вузькому й широкому сенсі. Так, предметом уніфікації міжнародного приватного права ЄС у вузькому сенсі вважається уніфікація європейського колізійного права, в технічному сенсі – колізійного та конфліктного права, в ширшому контексті – європейського колізійного, конфліктного, матеріального й процесуального права. Крім того, О.В. Руденко у своїй праці зазначає, що уніфікація в ЄС у вузькому сенсі є супрауніфікацією, а в технічному сенсі – ще й інтеруніфікацією, в той час як уніфікація в рамках ЄС включає поряд із попередніми двома типами уніфікації ще й трансуніфікацію (уніфікацію в широкому сенсі) та інтрауніфікацію (уніфікацію в найширшому сенсі) міжнародного приватного права [34].

Третім напрямком досліджень в праці О.В. Руденко є визначення загальних тенденцій розвитку міжнародного приватного права ЄС на сучасному етапі, які безпосередньо стосуються уніфікації різних галузей міжнародного приватного права ЄС:

1) зміна підходу уніфікації колізійних норм у формі міжнародної угоди до уніфікації у вигляді регламентів;

2) розширення кола колізійних норм (Рим I, II, III) від уніфікації матеріальних норм та їх незалежність створення;

3) розширення предмету визнання, зокрема публічних й приватних рішень, а не лише судових рішень в цивільних й господарських справах, щл передбачає охоплення сфери латинського нотаріату;

4) оновлення уніфікації конфліктних норм уніфікацією у формі мінімальних стандартів цивільних процесуальних норм;

5) уніфікація матеріального права у формі єдиної системи координат, яка має бути сформована на основі колізійних норм про вибір права.

Правова основа міжнародного європейського приватного права розвивалася на основі наступних правових актів:

1) *Договір про заснування Європейського (економічного) співтовариства (Treaty establishing the European (Economic) Community)*, зокрема статті 220, згодом статті 293 (нині скасовані). Наразі держави-члени, наскільки це необхідно, вступають у переговори одна з одною з метою забезпечення в інтересах своїх громадян: 1) захист осіб, а також здійснення і захист прав на тих самих умовах, що й права, що надаються кожною державою своїм власним громадянам, 2) скасування подвійного оподаткування в межах Співтовариства, 3) взаємне визнання компаній або фірм; 4) збереження правосуб'єктності у разі перенесення їхнього місцезнаходження з однієї країни до іншої, 4) а також можливість злиття між компаніями або фірмами, що регулюються законодавством різних країн, 5) спрощення формальностей, що регулюють взаємне визнання і виконання рішень судів або трибуналів [36].

2) *Маастрихтський договір (Maastricht Treaty)* (Розділ VI – Положення про співробітництво в галузі юстиції та внутрішніх справ), відповідно до якого співробітництво в галузі юстиції та внутрішніх справ регулюється наступними положеннями:

Стаття К.1. Для досягнення цілей Союзу, зокрема вільного пересування осіб, та без шкоди для повноважень Європейського Співтовариства, держави-члени розглядають такі сфери як питання, що становлять спільний інтерес: політика надання притулку; правила, що регулюють перетин особами зовнішніх кордонів держав-членів та здійснення контролю за ними; імміграційна політика та політика щодо громадян третіх країн, а саме: (i) умови в'їзду та пересування громадян третіх країн на території держав-членів; (ii) умови проживання громадян третіх країн на території держав-членів, включаючи возз'єднання сім'ї та доступ до роботи; (iii)

боротьби з несанкціонованою імміграцією, проживанням та роботою громадян третіх країн на території держав-членів; боротьба з наркоманією, шахрайством у міжнародному масштабі, судове співробітництво у цивільних справах; судове співробітництво у кримінальних справах; митне співробітництво; співробітництво поліції з метою запобігання та боротьби з тероризмом, незаконним обігом наркотиків та іншими серйозними формами міжнародної злочинності, включаючи, у разі необхідності, певні аспекти митного співробітництва, у зв'язку з організацією загальносоюзної системи обміну інформацією в рамках Європейського поліцейського управління (Європол) [37].

3) *Амстердамський договір (Treaty of Amsterdam)*, зокрема: стаття 65 «Заходи у сфері судового співробітництва у цивільних справах», що мають транскордонні наслідки, які вживаються відповідно до статті 67 і настільки, наскільки це необхідно для належного функціонування внутрішнього ринку, включають удосконалення та спрощення: (i) системи транскордонного обслуговування судових та позасудових документів, (ii) співробітництво у збиранні доказів; (iii) визнання та виконання рішень у цивільних та комерційних справах, включаючи рішення у позасудових справах; (iv) сприяння сумісності правил, що застосовуються в державах-членах щодо колізійного права та юрисдикції; (v) усунення перешкод для належного функціонування цивільного судочинства, якщо це необхідно, шляхом сприяння сумісності правил цивільного процесу, що застосовуються в державах-членах [38].

4) *Договір про функціонування ЄС (Treaty on the functioning of the EU – TFEU)*, зокрема стаття 67, що передбачає, що союз є простором свободи, безпеки та справедливості з повагою до основних прав та різних правових систем і традицій держав-членів. Це забезпечує відсутність контролю на внутрішніх кордонах для осіб і формує спільну політику щодо притулку, імміграції та контролю на зовнішніх кордонах на основі солідарності між державами-членами, яка є справедливою по відношенню до громадян третіх країн. Для цілей цієї статті особи без громадянства розглядаються як громадяни третіх країн. Союз прагне забезпечити високий рівень безпеки шляхом заходів запобігання та боротьби зі злочинністю, расизмом та

ксенофобією, а також через заходи з координації та співпраці між поліцією, судовими органами та іншими компетентними органами, а також шляхом взаємного визнання судових рішень у кримінальних справах та, у разі необхідності, шляхом наближення кримінального законодавства. Союз також сприяє доступу до правосуддя, зокрема через принцип взаємного визнання судових та позасудових рішень у цивільних справах [39].

Стаття 81 Договір про функціонування ЄС зазначає, що (i) Союз розвиває судове співробітництво у цивільних справах, що мають транскордонні наслідки, на основі принципу взаємного визнання рішень та рішень у позасудових справах. Таке співробітництво може включати вжиття заходів для наближення законів та нормативно-правових актів держав-членів; (ii) для цілей вищезазначеного Європейський Парламент та Рада, діючи згідно зі звичайною законодавчою процедурою, ухвалюють заходи, зокрема, коли це необхідно для належного функціонування внутрішнього ринку, спрямовані на забезпечення: взаємне визнання та виконання між державами-членами рішень та рішень у позасудових справах; транскордонне обслуговування судових та позасудових документів; сумісність правил, що застосовуються в державах-членах щодо колізійного права та юрисдикції; співпраця в отриманні доказів; ефективний доступ до правосуддя; усунення перешкод для належного функціонування цивільного судочинства, якщо це необхідно, шляхом сприяння сумісності правил цивільного процесу, що застосовуються в державах-членах; розробки альтернативних методів вирішення спорів; підтримки підготовки судової влади та судового персоналу.

Незважаючи на вищезазначене, заходи, що стосуються сімейного права, що мають транскордонні наслідки, встановлюються Радою, діючи відповідно до спеціальної законодавчої процедури. Рада діє одностайно після консультацій з Європейським Парламентом. Рада, за пропозицією Комісії, може ухвалити рішення, що визначає ті аспекти сімейного права, які мають транскордонні наслідки, які можуть бути предметом актів, прийнятих за звичайною законодавчою процедурою. Рада діє одностайно після консультацій з Європейським Парламентом. Якщо національний парламент повідомляє про свою опозицію

протягом шести місяців з дати такого повідомлення, рішення не приймається. За відсутності протидії Рада може прийняти рішення.

Отже, проаналізувавши вищезазначені договори Європейського Союзу, можемо зазначити, що послідовні тексти договорів вище показують, що політика ЄС щодо міжнародного приватного права змінилася досить кардинально, а саме: від простого і зайвого посилання на можливість для держав-членів укласти договори в галузі міжнародного приватного права, компетенція ЄС зараз зросла до більш-менш стандартної компетенції, з урахуванням лише загальних обмежень глав держав ЄС, включаючи субсидіарність і пропорційність. Оскільки Україна як держава планує долучитися до ЄС, наше правове регулювання у сфері міжнародного приватного права має також містити відповідні положення щодо компетенції органів ЄС у галузі міжнародного приватного права.

У минулому тонко налагоджена правова база в послідовних договорах ЄС вимагала певної творчості зі сторони Європейської комісії. Наприклад, стаття 220 ЕЕС (*European Economic Community*), у тому вигляді, в якому вона діяла тоді (зараз стаття скасована), не перераховувала вибір права/застосовного права як один з елементів міжнародного приватного права. Спеціальні юрисдикційні правила для договорів призвели до збільшення можливості розбіжностей при реалізації контрактів. Більше того, негармонізоване визначення застосовного права також визначало результат виконання, від якого залежить правило юрисдикції. Аналогічно, для деліктів «*місце, що спричиняє шкоду*» та «*місце, де відбувається шкода*», самі по собі визначаються по-різному. Це змусило Комісію розглянути можливість використання впливу на юрисдикцію негармонізованих норм вибору права як виправдання.

Передбачуваність колізій є наріжним каменем юрисдикційного режиму ЄС. Це очевидно як у самих відповідних нормативно-правових актах, так і, можливо, навіть більше, в їх тлумаченні судом. Однак, незважаючи на передбачуваність, в юрисдикційних нормативних актах існує досить велика кількість випадків, які призводять до безлічі колізій. Таким чином, цілі Європейської Комісії щодо забезпечення передбачуваності можуть полягати не стільки в сприянні

унікальності юрисдикції, скільки в уніфікації застосовного законодавства, як шлях гармонізації субстантивного права шляхом позитивної гармонізації (особливо в законодавстві про захист прав споживачів та в інших сферах, де законодавець ЄС вважає «слабші» сторони у правовідносинах), так і в гармонізації колізійних норм щодо вибору права.

Європейське «вирішення конфліктів» полягає у постійно зростаючій гармонізації правил на всіх трьох етапах міжнародного приватного права. Початкові договірні основи для інтервенції ЄС у цьому секторі є лише далекою згадкою. Основи європейського міжнародного приватного права лежать у праві внутрішнього ринку. У цей час акцент робиться на європейському судовому просторі, з безперечно набагато сильнішим акцентом на громадянина. Подальша гармонізація матеріального права ЄС може бути, на думку деяких вчених, наступним логічним кроком у вирішенні європейських конфліктів. Одним з очевидних недоліків цих цілей Європейської комісії є ігнорування переваг регуляторної конкуренції.

Таким чином, наявність дебатів, особливо щодо застосовного права, показує, що держави-члени мають різний підхід до широкого спектру питань приватного права. Ця конкуренція далеко не просто є перешкодою для внутрішнього ринку, вона має важливе значення для формування, шляхом комерційних спроб і помилок, договірних та інших положень, які допомагають створити внутрішній ринок і, крім того, допомагають європейському бізнесу, який діє в глобальному масштабі. Україна, яка має на маті стати повноправним членом Європейського Союзу, має також слідувати тенденції гармонізації матеріального права, встановлювати єдині підходи щодо визначення застосованого права для врегулювання контрактів.

Підсумовуючи викладене у цьому розділі, слід зазначити, що міжнародне приватне право в ЄС, зокрема, потребує уніфікації (або, принаймні, цілей переглянути придатність уніфікацій), що також є актуальним для вітчизняної доктрини міжнародного приватного права. Крім того, як Європейська комісія, так і Європейський суд зараз зосереджують свої зусилля на правильному застосуванні вже існуючих правил. Ця тенденція має також знайти свій прояв у вітчизняній

доктрині, зокрема українська доктрина міжнародного приватного права має сприяти забезпеченню доступному тлумаченні вже існуючих норм міжнародного приватного права. У цьому розділі також згадуються конкретні приклади та варіанти уніфікації міжнародного приватного права та гармонізації європейського міжнародного приватного права, яке у подальшому може бути застосоване в Україні, якщо Україна стане повноправним членом Європейського Союзу. Темпи та глибина цього процесу гармонізації є такими, що потребують кодифікації міжнародного приватного права в Україні.

ВИСНОВКИ

Таким чином, початок виникнення міжнародного приватного права як доктрини в XVII столітті розпочався на території Італії. Засновниками доктрини міжнародного приватного права визначають італійських вчених: Бартоля та Бальда, які досліджували й аналізували римські закони, що стосувалися в більшості деліктів, законів та договорів. Основоположною теорією, яка є стала основою міжнародного приватного права, є «теорія статутів». Ця теорія була предметом дослідження французької, італійської, німецької, голландської й бельгійською школами права. «Теорія статутів» стала базою для виокремлення окремої галузі права «міжнародне приватне право», яка направлена на регулювання приватних відносин з іноземним елементом. Відмова від цієї «теорії статутів» відбувалася після XIX століття. Однак, згадка про статuti, які стосуються осіб, майна та інших сфер й термінологія, яка була сформована на основі цих статутів, стала основами для подальшого розвитку доктрини міжнародного приватного права.

Термін «міжнародне приватне право» з'явився лише в першій половині XIX століття й введений американським юристом, суддею Верховного суду США, Джозефом Сторі (Joseph Story) в його праці «Коментарі до колізійного права» (1834 р.).

Крім того, проаналізувавши сучасну доктрина міжнародного приватного права Європи, слід зазначити, що відповідна доктрина міжнародного приватного права є необхідною для розвитку доктрини міжнародного приватного права не тільки на теренах Європи, але й України, оскільки сучасна доктрина міжнародного права України перебуває на стадії адаптації до вимог Європейського Союзу з метою євроінтеграції, а саме: отримання повноправного членства країни Європейського Союзу.

Вітчизняна доктрина міжнародного приватного права, яка бере свій початок в X ст. та зазнає розквіту після проголошення незалежності в 1991 році, можна охарактеризувати як творчу та насичену плюралістичними думками українських вчених, які врахували підходи своїх колег та розвивали їх, наприклад, «теорія

статутів», яка була вдосконалена вченим О.О. Ейхельманом. Однак, вітчизняні вчені мають достатньо різні позиції щодо визначення місця міжнародного приватного права у системі права. У своїх працях вчені використовували різні терміни як «міжнародне цивільне право», так і «міжнародне приватне право». Більшість згаданих вчених притримувалися позиції, що колізійні норми є основою міжнародного приватного права, однак були й інші позиції (наприклад, професор П.С. Казанський зазначав, що уніфіковані матеріальні норми є також складовою міжнародного приватного права).

Отже, в умовах всесвітньої глобалізації та необхідності перманентного зближення країн, що активує виникнення міжнародних приватних відносин, які потребують чіткого регламентованого права – міжнародного приватного права, як галузі права, з метою у подальшому покращити якість нормотворчої діяльності в Україні та адаптації її до вимог Європейського Союзу. Україна вже має відповідну нормативну базу та сильну наукову доктрину, яка формує міжнародне приватне право.

Більше того, можемо зазначити, що вітчизняна доктрина має ряд спільних рис з європейською доктриною міжнародного приватного права, оскільки під час сучасної кодифікації міжнародного приватного права в Україні було використано ряд підходів й принципів доктрини Європейського Союзу, наприклад, доктрина німецького вченого (Ф. Савіньє) щодо методу вибору права для врегулювання відносин з іноземним елементом, яка визначається наразі як «автономія волі». Також, українська доктрина відобразила в своїй кодифікації «матеріалізацію колізійного права», що є націлена на матеріальний результат знаходження рішення у конкретній справі – material justice) та відмовилася від одно-векторного (unilateral) підходу для вирішення колізійного питання.

В сучасній доктрині міжнародного приватного права існує позиція, що колізійні й матеріальні норми міжнародного приватного права мають бути повернуті та закріплені в структурі Цивільного Кодексу України як завершальна частина про міжнародне приватне право. Порівнюючи з кодифікаціями міжнародного приватного права в європейських країнах, слід зазначити, що у своїй

переважній більшості, країни Європейського Союзу мають окремий кодифікаційний акт – закон про міжнародне приватне право. Отже, вважаємо, що наразі не слід об'єднувати норми міжнародного приватного права, які наповнюють Закон України «Про міжнародне приватне право» з нормами Цивільного Кодексу України. Також, Україна має враховувати тенденції Європейського Союзу у галузі міжнародного приватного права, оскільки Україна вже остаточно визначилася з її геополітичним курсом щодо євроінтеграції. Так, слід зазначити, що доктрина міжнародного приватного права в Європейському Союзі та Україні, зокрема, повинна досліджувати й розвивати наступні напрямки дослідження: (i) процес уніфікації, який буде передбачати використання єдиної термінології в міжнародному приватному праві; (ii) зосередження своїх зусиль на правильному застосуванні й тлумаченні вже існуючих правил; (iii) сприяння гармонізації вітчизняного законодавства щодо міжнародного приватного права до вимог і стандартів Європейського Союзу; (iv) встановлювати єдині підходи щодо визначення застосованого права для врегулювання міжнародно-приватних відносин з іноземним елементом й у подальшому обрання права для договорів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р.: станом на 01.01.2020. Верховна Рада України. Офіц. вид. *Офіційний Вісник України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Дата звернення: 15 березня 2023).
2. Аналітичний звіт Комісії з Європарламентом, Європейською Радою та Ради а також Висновок Комісії щодо заявки України на членство в Європейському Союзі від 05.02.2023 р. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-02/SWD_2023_30_Ukraine.pdf. (Дата звернення: 21.02.2023).
3. Висновок Європейської Комісії щодо заявки на членство в ЄС, поданої Україною, Грузією та Республікою Молдови від 17.06.2022 р. [Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union]. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/opinion-ukraines-application-membership-european-union_en (Дата звернення: 21.02.2023).
4. Гончаренко О.М. Міжнародне приватне право: навч. посіб. К.: КНТЕУ, 2014. 313 с.
5. Степанюк А. А. Історичні аспекти міжнародного приватного права. *Проблеми цивільного й трудового права*. 2010. № 108. С. 63-73. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3025/1/108_8.pdf (Дата звернення: 15 березня 2023).
6. Курач К. Електронний конспект. Поняття, предмет міжнародного приватного права. URL: <http://surl.li/hgntx> (Дата звернення: 15 березня 2023).
7. Кузьменко С.Г. Міжнародне приватне право: навч. посіб. К.: ЦУЛ, 2010. 316 с.
8. Getman-Pavlova I. The Doctrine of Private International Law: The Belgian Realism Theory of XVI Century. *Journal of Foreign Legislation and Comparative Law*. Academia.edu 2016. URL: https://www.academia.edu/48300905/The_Doctrine

_of_Private_International_Law_The_Belgian_Realism_Theory_of_XVI_Century (Дата звернення: 15 березня 2023).

9. Мартин Жорж. Het Eeuwig Edict van 12 July 1611: Zijn genese en zijn rol in de verschriftelijking van het privaatrecht. Brussels: Algemeen Rijksarchief, 2000.

10. Getman-Pavlowa I. V. The concept of «comity» in Ulrich Huber's conflict doctrine. 2012. URL: <https://docslib.org/doc/12659711/the-doctrine-of-comity-in-private-international-law#:~:text=The%20doctrine%20of%20comity%20is%20the%20legal%20principle,to%20do%20so%20would%20offend%20its%20public%20policy.%20> 27 (Дата звернення: 18 березня 2023).

11. Міжнародне приватне право: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / В.А. Бігун, Є.М. Білоусов, І.М. Жуков; за ред. проф. В.П. Жушмана та доц. І.А. Шуміло. Х.: Право, 2015. 320 с.

12. Брусиловська О.І., Коваль І.М. Історія міжнародних відносин (сер. III тис. до н.е. - сер. XVII ст. н.е.): навч.-метод. посібн. Одеськ. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, 2013. 188 с.

13. Булик М.В. Історія міжнародних відносин у давні часи: навчальний посібник. Маріуполь: МДУ, 2017. 274 с.

14. Дахно І.І. Міжнародне приватне право: навч. посіб. 2-ге вид., стереотип. К.: МАУП, 2004. 312 с.

15. Корецький В. М. Савіні в міжнародному приватному праві. Вибрані праці: у 2-х книгах. К., 1989. Кн. 1, С. 81-82.

16. Нестерцова-Собакарь О.В. Конспект лекцій з дисципліни «Міжнародне приватне право» для здобувачів вищої освіти Міністерство Внутрішніх Справ України Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. юридичний факультет. Кафедра цивільно-правових дисциплін. Дніпропетровськ. 2016. 210 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4bac_pravo/Konspekl-lektsiy-mpp.pdf. (Дата звернення: 27 березня 2023).

17. Історія та розвиток науки міжнародного приватного права. Освіта.UA (osvita.ua). URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/law/9822/> (Дата звернення: 27 березня 2023).

18. Фединяк Г.С. У лабіринтах міжнародного приватного права. Правова держава, 2021. С. 217–225.

19. Фединяк Г.С., Фединяк Л.С. Міжнародне приватне право: підручник. К.: Атіка, 2009. 600 с.

20. Енциклопедія міжнародного права : У 3 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко, В.Н. Денисов (співголови) та ін.; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Т. 3 М-Я. Київ : Академперіодика, 2019. 992 с.

21. Міжнародне приватне право: історична ретроспективна та сучасність. *Юридичний науковий електронний журнал*. С. 135-137. URL: http://lsej.org.ua/7_2022/29.pdf (Дата звернення: 3 квітня 2023).

22. Довгерт А.С., Кисіль В.І. Міжнародне приватне право: підручник. К.: Алерта, 2014. 656 с.

23. Довгерт А. С. Становлення науки міжнародного приватного права на теренах України (остання чверть XIX ст. – початок XX ст.). *Університетські наукові записки*. 2012. С. 211–216.

24. Про міжнародне приватне право: Закон України № 2709-IV від 23.06.2005 р.: станом на 23 грудня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>. (Дата звернення: 29 квітня 2023).

25. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р.: станом на 01.01.2020. Верховна Рада України. Офіц. вид. *Офіційний Вісник України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Дата звернення: 15 березня 2023).

26. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України № 959-XII від 16.04.1991 р.: станом на 04.03.2023. Верховна Рада УРСР. 1991. № 29. Ст. 377. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (Дата звернення: 29 травня 2023).

27. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України № 3773-VI від 22.09.2011 р.: станом на 31.03.2023. Верховна Рада України. Офіц. вид. *Офіційний Вісник України*. 2012. № 19-20. Ст. 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> (Дата звернення: 29 травня 2023).

28. Про громадянство України: Закон України № 2235-III від 18.01.2001 р.: станом 05.02.2023. Верховної Ради України. Офіц. вид. *Офіційний Вісник України*. 2001. № 13. Ст. 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text> (Дата звернення: 29 травня 2023).

29. Консульський Статут України: Указ Президента України № 127/94 від 02.04.1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127/94#Text> (Дата звернення: 27 квітня 2023).

30. Нагнибіда В. Принципи УНІДРУА: інструментальне призначення та місце в концепті *lex mercatoria*. Методологія теорії і практики юриспруденції. *Юридичний Вісник*. Київ. Випуск № 2021/3. С. 15-23. URL: 4.pdf (yurvisnyk.in.ua) (Дата звернення: 27 квітня 2023).

31. Новосад І.В. Міжнародне приватне право: історична ретроспективна та сучасність. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. Випуск № 7. С. 135-137.

32. Гречка Т.А. Правова природа міжнародного приватного права і його місце в правовій системі України. *Держава і право*. Випуск 52. С. 322-323. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/34106/53-Grechka.pdf?sequence=1>. (Дата звернення: 27 квітня 2023).

33. Руденко О. В. Сучасні тенденції розвитку міжнародного приватного права ЄС. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2011. Випуск 578. Правознавство. С. 56-58. URL: <http://lawreview.chnu.edu.ua/visnuku/st/578/10.pdf> (Дата звернення: 30 квітня 2023).

34. Руденко О. В. Головне про уніфікацію міжнародного приватного права в ЄС. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XIII регіональної науково-практичної конференції (8–9 лютого 2007 р.)*. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2007. С. 613-615.

35. Руденко О. В. Критерії процесу уніфікації. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірн. наук. праць*. Вип. 49 (Част. II): Тези доповідей Науково-теоретичної конференції молодих вчених (14 жовтня 2004 р.). Київ, 2004. С. 109-110.

36. Договір про заснування Європейського (економічного) співтовариства (Treaty establishing the European (Economic) Community) від 14.03.2017 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/treaty-of-rome-ees.html> (Дата звернення: 18 травня 2023).

37. Маастрихтський договір (Maastricht Treaty) від 07.02.1997 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11997M/TXT> (Дата звернення: 18 травня 2023).

38. Амстердамський договір (Treaty of Amsterdam) від 02.10.1997 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:4301858>. (Дата звернення: 18 травня 2023).

39. Договір про функціонування ЄС (Treaty on the functioning of the EU – TFEU) від 01.12.2009 р.. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT>. (Дата звернення: 18 травня 2023).